

Példásképpen rövid szerzői bevezetőjében Bodnár György „szinkron pályaképként” jellemzi monográfiáját: könyve „egy kortársi pályaképiró” reflexióit tartalmazza. Ez a figyelmeztetés ezúttal nem a műfajjal együttjáró formalitás, hanem nagyon is szem előtt tartandó sajátosság. Jómagam már többször hangot adtam annak a meggyőződésnek, hogy egy írói életmű monografikus feldolgozása bizonyos szempontból képtelen vállalkozás (a történeti szempontú bemutatás és a komplex műelemzés sohasem alkothat harmonikus egységet), ám több más szempontból aligha nélkülözhető. Csak tisztelni lehet tehát azt, aki ezeknek az ellentmondásoknak és elkerülhetetlen belső feszültségeknek a teljes tudatában mégiscsak vállalkozik a monográfia-írásra. A várható nehézségeket azonban még tovább fokozza a „kortársi lét” ténykörülmenye. Bodnár György jóformán indulásától együtt lélegzett Juhász költészetével, ugyanabban a történelmi időben kényszerült erkölcsi, világnézeti választásokra, ízlését nagyjából ugyanazok a művészi jelenségek formálták, mint a költőét. Mint írja egy helyütt, többé-kevésbé „belül” élt ezen a költészetben, hiszen a költő barátjaként folyamatosan véleményét nyilvánított róla, és nemegyszer részesévé vált a művek körüli kritikai-kultúrpolitikai csatározásoknak. A sokat emlegetett „distancia” (amely a szakmai dogma szerint elengedhetetlenül szükséges a „tárgyilagossá” értékeléshez és a higgadt poétikai leíráshoz) így csak annyiban áll a rendelkezésére, amennyiben magának sikerül azt megteremtenie. Előrebocsátott összegzőként annyit mondhatok, hogy Bodnár György ebben a könyvében elérte a legtöbbet, ami csak ilyen *szituációban* elérhető: azonosulása Juhász költészeté-

vel sohasem válik zavaróvá; azt az általa adott műértelmezés létfeltételeként sikerül legitimálnia.

Megkockáztatom, hogy jelenlegi irodalomtörténet-írásunkban a fenti nehézségek ellenére – vagy éppen a velük összefüggő adottságok jóvoltából – egyedül Bodnár György vállalkozhatott ennek a pályaképnek a megírására, amely ugyanakkor, mint maga is hangsúlyozza, csupán az első akar lenni a hasonló munkák sorában. Ez a megjegyzés is azt mutatja, hogy Bodnár nem csupán a kordivat kedvéért, hanem belső meggyőződésből vallja az interpretációk pluralitásának elvét. Nemcsak „elviseli”, de igényli és elvárja a másféle értelmezést, a másféle tárgyalásmódokat – amelyekre feltehetően egy ideig még várnunk kell, hiszen aligha akad a közeljövőben olyan irodalomtörténész, aki erről az óriási és rendkívül nehéz esztétikai és történeti problémákat felvető életműről a maga teljességében merészelné számot adni.

Majd négy évtizede annak, hogy Bodnár György először írt Juhász Ferencről. Ezt az írást újabbak követték, és nyilvánvaló, hogy az évek során nemcsak a költő életműve építette ki a maga újabb és újabb évgyűrűit, hanem az értelmező szemléletmódja, módszertana, látómezeje is változott. Bodnárnak tehát el kellett végeznie azt a rendkívül fáradságos, sok kínlódással járó munkát, amit saját korábbi írásainak megrostálása, újragondolása, újraírása jelentett. (Az ilyesfajta munka roppant nehézségeiről csak annak lehet fogalma, aki már szembenézett hasonló feladattal. Bizonyos értelemben elmondhatatlanul könnyebb olyan szerzőről írni, akiről még sohasem írtunk, mint felhasználni hajdani próbálkozásainkat, amelyek – úgy érezzük – idomtalan torlaszokként zárják el utunkat,

megkötik a kezünket, egyszóval szabadságunkban korlátoznak.) Hadd említsek itt egy személyes emléket. Gimnazistaként erősen foglalkoztatott Juhász Ferenc költészete; természetes hát, hogy elolvastam Bodnár György kétrészes tanulmányát a Kortársban, s amikor az irodalomtörténész ellátogatott egy ifjúsági klubba, Juhász „biológiai látásmódjának” magyarázatát kértem tőle. Ha jól emlékszem arra, amit negyed évszázaddal ezelőtt mondott, válasza *nagyjából* hasonlóan épült fel, mint a mostani könyvben: vagyis igyekezett elhelyezni ezt a problémát egy tágabb kontextuson belül, megvédeni Juhász költészetét a „céltalan biologizmus” vádjától, kimutatni a történelmi és a személyes szférával való összefüggését. A monográfiában azonban ez a válaszmodell egészen más távlatokat nyer: visszaszorul az ideológiai értelmezés, és ezzel párhuzamosan előtérbe nyomul a poétikai-kompozicionális szempont. Persze, nem ejti el teljesen az elmúlt févtizedek kritikai fogadtatásában felmerült valamennyi ideológiai problémát (így például a „pesszimizmus” kérdését). S ezt tulajdonképpen jól teszi, mert ellenkező esetben nem tudna kielégíteni jogos olvasói elvárásokat (a monográfia óhatatlanul didaktikus műfaj), másrészt meggyőzően érvel amellett, hogy ezeknek a problémáknak jelentős része magának az életműnek a tematikus építőköve is egyúttal, s mint ilyen, nem megkerülhető. (Vagy, ha valaki az „új szenzibilitás”, vagy a „posztmodern” irányultság szent nevében mégis megkerülné azokat, akkor önmagát csapná be, hiszen le kell mondania fontos tényezőik kommentálásáról.) De a hangsúlyeltolódás a poétikai szempontú tárgyalásmód javára egyértelmű és öröndetes tény.

Hasonlóképpen üdvözlendő a biográfiai vonatkozások visszaszorítása a feltétlenül szükséges arányokra. A pá-

lyakép-műfaj lerázhatatlan teherétele, hogy bizonyos életrajzi utalások nélkül a szöveg egyszerűen nem képes előrehaladni az önmaga által megteremtett fikatív időben. Bodnár igyekszik ezt a teherételt nyereséggé változtatni; ritkán értelmezi a költői szövegeket az életrajzi tényekből kiindulva. Sokkal inkább bízik egyfajta oda-vissza mozgásban az életrajz és a mű között; „progresszív-regresszív” módszert követ a maga módján (ahogy Sartre ezt az eljárást az *Idiot de la famille*-ban elnevezte). Persze, de életrajzi elemek vannak, ott mindig fennáll az egyirányú interpretáció veszélye. Jómagam a kötet egyik legalaposabb és legszebb elemzéséből, a *Babonák napja* kommentárjából értesültem a „harmadik nap” motívumának életrajzi jelentéséről; őszintén szólva, nem érzem nyereségnek ezt az információt. De végül is elfogadhatónak tartom a megjelenését, mert beleágyazódik az egyéb életrajzi tények – igazán mértéktartóan felállított – vonulatába, és azért is, mert az adott elemzésben ötödrangú szerepet játszik.

Ugyanilyen mértéktartóan tárgyalja Bodnár György Juhász költészetének kritikai visszhangját, valamint a költő egyéb megnyilatkozásainak és – jóval később – szerkesztői tevékenységének kihatásait és kultúrpolitikai rezonanciáit az irodalmi életben. Ez nem azt jelenti, hogy kitér az úgynevezett „kínos” kérdések elől, hanem azt, hogy egyszerűen nem ezek érdeklik elsősorban. Mindenekelőtt arra keres választ, hogy mikor mit jelentett ennek a vitáhatatlanul óriási tehetségű embernek egy-egy pályakanyarulata *poétikai és irodalomtörténeti szempontból*. Ha belegondolunk (és pontosan ezt a „belegondolást” provokálja Bodnár könyve), páratlanul izgalmas történetről van szó. Juhász a „népnemzeti lírai realizmus” talajáról indul, pályája első éveiben látszólag problémátlanul (s rá-

adásul belülről, őszintén) azonosul a népi demokratikus rendszer hivatalos eszményeivel és elvárásaival. Költészetének öntörvényű fejlődése azonban hamarosan botránykővé teszi, és, ha nem is emiatt, de ezzel egyidejűleg magányossá válik a magyar lírában. (Némelyes rokonságot csak Weöres Sándor és Nagy László egyes műveivel mutat ki Bodnár.) Következik *A tékozló ország* „fordulópontja”, vagyis az igazi Juhász Ferenc-i hang megszólalása, amely a Vörösmarty-Ady féle újromantikus tradícióra épít elsősorban; majd egy hosszú „depressziós” időszak. A hatvanas évek közepétől viszont a kultúrpolitika egyre jobban elfogadni látszik lírájának („époszainak”) korábban extravagáns színben feltüntetett vonásait. Miközben a költő, ahogyan ezt Bodnár György meggyőzően és részletes elemzésekkel igazolja, vízióvilágának keres kompozicionális megfelelőit, s asszociációs metafora-láncainak otthont adó versbeszédet, egyre inkább megszilárdul róla az irodalmi köztudatban a máig erősen ható kép, amely „a Kádár-rendszer kegyeltjeként” mutatja be. Bodnár nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy ez az *image* mennyiben felel meg a történelmi realitásoknak. Megelégszik azzal, hogy leszögezi: akik Juhászt ezen az alapon támadják, azok aligha képesek *a művekből* kimutatni az effajta közéleti magatartás nyomait.

Félreértés ne essék: meggyőződésem, hogy Bodnárnak ebben igaza van. Nem tudok egyetlen olyan Juhász-szövegről sem, amely Aczél György kultúrpolitikáját, vagy akár általában véve a létező szocializmust dicsőítené. Mégis kiegészítendőnek vélem ezt az állítást, hiszen emlékeim szerint mindazok, akik a hatvanas évek végétől egy bizonyos kiürülést, felhígulást, poétikai elbizonytalanodást érzékeltek a költőnél, összekötötték ezt vitatható közéleti szerepével. Más kérdés, hogy igazuk volt-e, vagyis hogy nem arról

volt-e szó inkább, hogy a „hosszú vers” Juhász által kikísérletezett változatainak némelyike nem bírta el a rárakott terheket, illetve, hogy az a „hitvallásos” beszédmodor, amely szinte belecsontosodott költészetébe, egyre inkább kikerült a versolvasó rétegek „elvárás-horizontjából”. Ettől függetlenül igaz azonban, hogy Juhász költészetével a kritika többek között azért volt képtelen termékeny dialógust folytatni (hogy Bodnár egyik kedves szavával éljek), mert ez a költő elképesztően erős kultúrpolitikai „védelemben” részesült. Könnyű belátni, hogy ez rengeteget árthatott művészetének. Egyébként is logikátlan lenne feltételezni, hogy az az erőteljes társadalmi-politikai meghatározottság, amit Bodnár György helyesen mutat ki a hatvanas évek elejéig, egyszerűen szünetelt volna az elmúlt harminc évben. Legfeljebb csak áttételesebben, nehezebben leírhatóan érvényesült, talán csak a fonákjáról, a hiányok felől regisztrálhatóan. Az az érzésem, hogy a monográfia szerzője ezen a ponton kimélni akarja értekezésének tárgyát, amivel csak részben tudok egyetérteni. Némi apologetikát vélek felfedezni abban, hogy a már dicséret *Babonák napja*-elemzésben egyszerűen elsiklik az emlékezetes utolsó sorok felett: „S elindulok hazafelé, ázottan, életre-szántan, / a kék, zöld, piros esőben, a szocializmus korszakában.” Pedig a vers ezzel a két sorral együtt is jelentős mű; én persze úgy tartom, hogy nélkülük még jelentősebb lenne, de – mint versolvasónak – nem politikai tartalmuk ellen van kifogásom, hanem az ellen, amit Bodnár György több helyütt „retorizáltságnak” nevez.

A kezdetben emlegetett szükséges distanciát ugyanis ennek a fogalomnak a segítségével teremti meg Bodnár. Pontosan tudja, hogy *nem mindent* ige-nelhet és ünnepelhet remekműként Juhász eddigi életművében, mert ezzel súlytalanná tenné saját pozitív végkö-

vetkeztetéseit. Ugyanakkor olyan fogalmat kellett keresnie, amely lehetőség szerint távol tart minden ideológiai alapú értékelést, s ezt a törekvést csak helyesséssel lehet fogadni. Komikusnak és egyben szomorúnak tartom ugyanis azt a rendszerváltás óta észlelhető jelenséget, hogy az elmúlt negyven év egyik legjelentősebb lírai *oeuvre*-jét, vagyis Juhász költészetét sokan olvasatlanul, pusztán ideológiai alapon óhajtják meg- és elítélni. Tehát jónak tartom a „retorizáltság” terminust mint érték mérő szempontot; ugyanakkor hiányolom a könyvből annak pontosabb körülhatárolását. Nem állítom, hogy nem értem, mire céloz a szerző, amikor ezt a szót használja: ahogy a köznyelv „üres retorikáról” beszél, amikor valaki tartalmatlan szövegrészeket, mutatós, de hiteltelen fordulatokat enged meg magának, ugyanúgy méri be Bodnár „az önelvű világok érvényességének” szintjét például *A tízmilliárd éves szívben*. A *Könyörgés ütésért* című verset egyenesen „kecses manierista alkotásnak” nevezi, „amely a vállalt érzelme- ket [...] eleve lehűti és maga alá rendeli”. Ugyanakkor azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy a „retorikus- ság”, vagy különösen a „retorizáltság” egy költői szövegről szólván nem tekinthető *eleve* negatívnak – Bodnár György viszont minden esetben ilyen értelemben használja, s ez érzésem szerint bővebb kifejtésre szorult volna.

A monográfia egyik legnagyobb érdeme, hogy érdekes olvasmány. Ez főleg annak köszönhető, hogy a szerző képes néhány oldalon elénk tárni az óriási terjedelmű Juhász-művek világát, be- vonni minket ebbe a világba; tehát be-

mutat, illusztrál és elemez egyszerre. Megteheti, mert tökéletes otthonossá- gal mozog ebben a szövegtengerben, tudja, mi fontos és mi kevésbé az. Fontos kiemelni, hogy sem az olvasóra, sem a művekre nem óhajtja ráerősza- kolni a maga értelmezését vagy értéke- lését. Talán a *Halott feketerígó* értelmezé- sének zárata a legjobb – és nekem sze- mélyesen a legjobban tetsző – példa erre. Leszögezi, hogy a mű „korunk ha- talmas szellemi és művészi teljesítmé- nye”, hogy igényességével „provoká- ló”, az ember asszociációs készségének „már-már végsőkig fokozott próbája”. Am előre látja, hogy ez az avantgárd költemény, amely minden mozgalmon kívül született, „a hagyományos ízlést éppúgy kihívja, mint a neoavantgárdot és a posztmodernet”, és ennek okán ke- vés megértést jósol neki. De nyitva hagyja a mű jövőjének kérdését, amit szép és követendő irodalomtörténeti gesztusnak tartok; le kellene szoknunk már a kasszandrai pózról. „Meggyő- ződhet az olvasó: – mondja – a kérdé- sekkel magam is számolok, de nem vál- lalkozom prognózisra, s még az idők fölötti objektivitásra sem. Műértelme- zésem csupán részvétel lehet a dialó- gusban: olyan olvasó válasza, aki Ju- hász Ferenc nemzedéktársa, belső- külső küzdelmeinek tanúja és részese, s aki követni vélte a költőt egy közös, majdnem fél évszázad összefoglalásá- ban.” Bodnár György monográfiája jó- val több, mint részvétel egy párbeszéd- ben: inkább elindítója egy igazi, az el- térő véleményeket toleráló dialógus- nak, amire olyan nagy szükségünk van manapság.

Angyalosi Gergely